

*Ткачівська М. Р.,**кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов і перекладу**Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника**Солюк Л. Б.,**магістрант**Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

ОСОБЛИВОСТІ МІЖМОВНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ У РОМАНІ ОКСАНИ ЗАБУЖКО «МУЗЕЙ ПОКИНУТИХ СЕКРЕТІВ» ТА ЙОГО НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Анотація. У статті розглядається проблема досягнення міжмовної фразеологічної еквівалентності у німецькомовному перекладі роману Оксани Забужко «Музей покинутих секретів». На основі аналізу перекладу фразеологічних одиниць, опираючись на їх етимологію та культурно-національні особливості, було встановлено рівень їх семантичної еквівалентності в українській та німецькій мовах.

Ключові слова: фразеологічна стійкість, вмотивованість значення, семантичні еквіваленти, національно-культурний компонент, асоціація.

Постановка проблеми. Спектр фразеологічних досліджень змінюється з плином часу, тому змінюються також і напрями у фразеологічних розвідках вітчизняних та зарубіжних мовознавців. Якщо раніше фразеологи звертали увагу перш за все на вивчення фразеологізмів у площині системи мови (В. В. Виноградов, О. В. Кунін, В. А. Архангельський, О. І. Смирницький, О. С. Ахманова, Н. М. Амосова, В. П. Жуков), то в останній час увага дослідників акцентується на функціонуванні фразеологізмів у мовленні, на їх комунікативних та функціональних характеристиках (М. Ф. Алефіренко, С. Г. Гаврін, Ю. А. Гвоздарьов). Особливо актуальним на сучасному етапі для мовознавців є дослідження міжмовної фразеологічної еквівалентності, опираючись на етимологію та культурно-національні особливості ФО в українській та німецькій мовах (Р. П. Зорівчак, Д. І. Кваселевич, В. М. Угринюк, Р. В. Угринюк.).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проведений нами огляд літератури з даного питання свідчить про те, що сьогодні не існує чітких критеріїв віднесеності дослідниками тих чи інших ФО до повних, часткових еквівалентів чи аналогів. Аналіз останніх досліджень показує, що це питання є ще недостатньо вивченим. Крім того, на рівень фразеологічної еквівалентності суттєво впливає символіка конотативних значень, культурно-національна специфіка ФО та їх вмотивованість. Дослідженнями даних питань займалися науковці В. Угринюк та Р. Угринюк, які на основі фразеологічного матеріалу української та німецької мов виокремили абсолютні, повні, часткові семантичні еквіваленти та

ФО, значення яких треба передавати описово. Щодо повних фразеологічних еквівалентів дещо різні думки висловлюють Р. П. Зорівчак та О. В. Кунін. Дослідниця стверджує, що «коли незначні граматичні чи компонентні розбіжності не впливають на внутрішню сторону, не змінюють значення, образності, суб'єктивно-оцінної конотації і стилістичного забарвлення ФО, їх можна вважати повними фразеологічними еквівалентами або фразеологічними конгруентами» [3]. На відміну від Р. П. Зорівчак, О. В. Кунін відносить такі фразеологізми до однієї з груп часткових фразеологічних еквівалентів, оскільки у повних фразеологічних еквівалентах не має бути компонентних розбіжностей [3].

Мета статті полягає в аналізі особливостей відтворення ФО на матеріалі німецькомовного перекладу роману Оксани Забужко «Музей покинутих секретів» з точки зору їх семантичної еквівалентності та етимології. Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких завдань: 1) розглянути основні способи перекладу ФО та типи семантичних еквівалентів; 2) встановити особливості перекладу фразеологічних одиниць роману; 3) з'ясувати шляхи досягнення та збереження еквівалентності; 4) проаналізувати вплив етимології та етнокультурної специфіки ФО на рівень семантичної еквівалентності в українській та німецькій мовах.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на те, що фразеологія порівняно молода лінгвістична наука, серед дослідників немає не тільки єдиної думки щодо міжмовної еквівалентності, але й єдиної дефініції ФО. Більшість вчених погоджуються з тим, що фразеологізми є відносно стійкими, соціально зумовленими лексико-граматичними єдностями двох і більше нарізно оформлених компонентів, які мають у своїй основі стертий образ переосмисленого значення [1]. На думку О. Смирницького, «типова фразеологічна одиниця подібна до окремого слова тим, що відношення між її частинами ідіоматичне; завдяки цьому їй притаманна семантична цілісність і вона залучається до мовлення саме як одна одиниця».

Основними ознаками фразеологізмів, які відрізняють їх від лексичних одиниць, є їх семантична ці-

лісність, ідіоматичність, метафоричність значення, фіксованість компонентів, неможливість дослівного перекладу іншими мовами [7, с. 177-178]. Однак однією із найскладніших проблем при відтворенні ФО є вмотивованість їх значення. Враховуючи це, виникає інша проблема – проблема міжмовної еквівалентності. Тому для кращого розуміння значення стійкого виразу слід ознайомитись із джерелом його походження, яке вкаже на внутрішній образ, що закодований в основі ФО.

Особливість перекладу фразеологізмів полягає у своєрідності інтерпретації тексту. Йдеться насамперед не про переклад в прямому сенсі, а про своєрідні «ходи» передачі змісту, тобто, пошук відповідного еквівалента у мові перекладу. Я. А. Баран стверджує, що «якщо під перекладом фразеологізмів розуміти дослівну передачу, то, звичайно, більшість фразеологізмів видаються неперекладними» [1, с. 202]. Переклад ФО означає не що інше, як збереження їх значення, образності та їх специфіки у тканині МП. Виходячи з цього, фразеологи вважають, що «фразеологізм відтворюється як єдине ціле з урахуванням актуалізованих у тексті оригіналу внутрішньої форми та змісту, емоційно-експресивних та конотативно-стилістичних нашарувань, незалежно від опори на наявні/відсутні еквіваленти у мові перекладу» [3].

Я. А. Баран, М. І. Зимомря та інші дослідники виділяють чотири основні види перекладу фразеологізмів: *дослівний переклад* або *калькування* (характеризується створенням слова або вислову за зразком побудови відповідного слова чи вислову іншої мови); *характерний виключно для перекладу крилатих фраз*; *еквівалентно-повний переклад* (у мові перекладу знаходять такий еквівалент, який би повністю відповідав не лише значенню фразеологізму в мові оригіналу, але і його внутрішній формі); *еквівалентно-неповний переклад* (пошук відповідного еквівалентного словосполучення з таким же значенням, але з іншою внутрішньою формою; *небажаний*); *описовий переклад* (використовується у тих випадках, коли вищеназвані способи неможливі; *найменш бажаний*: зникає своєрідність, образність та емоційність фразеологізму) [1, с. 204-205].

Розглядаючи еквівалентність як основу комунікативної рівноцінності, більшість фразеологів стверджують, що саме її наявність і робить текст перекладом. Під поняттям еквівалентності перекладу розуміють передачу в перекладі змісту оригіналу, який розглядається як сукупність інформації, що міститься в тексті, включаючи емотивні, стилістичні, образні, естетичні функції мовних одиниць [12].

Аналіз перекладу ФО роману О. Забужко «Музей покинутих секретів» дозволив нам встановити рівень фразеологічної еквівалентності української та німецької мов. На основі поданих способів перекладу ми виділили абсолютні (на основі дослівного перекладу), повні (на основі еквівалентно-повного перекладу) та часткові семантичні еквіваленти (на основі еквівалентно-неповного перекладу) серед ФО обох мов. Крім того, аналіз відтворення ФО показав, що є певна кількість ФО, які потребують описового перекладу.

Абсолютні семантичні еквіваленти – фразеологізми, які мають однаковий компонентний склад в обох мо-

вах, а також мають однакову дефініцію значення і легко мотивуються. Такі ФО, як вважають В. Угринюк та інші дослідники, є рівноцінні за всіма показниками [9]. До них належать: укр. «Нести свій хрест» [5, с. 434], нім. «Seinen Kreuz tragen» [11, с. 386]; укр. «Чисті руки, як у Понтія Пилата» [5, с. 450], нім. «unschuldige Hände, wie Pontius Pilatus» [11, с. 401]; укр. «Береженого Бог береже» [5, с. 693], нім. «Gott schützt die Beschützer» [11, с. 629].

Повні семантичні еквіваленти – фразеологізми, які мають однакову дефініцію значення, відносно легко мотивуються, але мають відмінності в компонентному складі. Проте компоненти, які не збігаються за формою, співвідносяться між собою семантично [9]. Наприклад, укр. «Виливати душу» [5, с. 113], нім. «sein Herz ausschütten» [11, с. 93]; укр. «Прикусити язик» [5, с. 667], нім. «Die Lippen zusammen pressen» [11, с. 604].

Часткові семантичні еквіваленти, як стверджують фразеологи, є взаємно невмотивовані, оскільки вони різні за матеріальною структурою, але значення їх частково збігаються [9]. Наприклад: укр. «Як дурному з гори збігти» [5, с. 105], нім. «Das ist für denein Klacks» [11, с. 87]; укр. «Постав хату з лободи, а в чужую не веди» [5, с. 361], нім. «Und seimein Haus auf Sand gebaut, so ist es doch meins» [11, с. 317]; укр. «Вляпатись в історію» [5, с. 675], нім. «auf die Schliche kommen» [11, с. 613].

Фразеологізми, які потребують описового перекладу. Такий переклад зводиться не до перекладу самої ФО, а до її тлумачення нім. «Schwein haben» [11, с. 114], укр. «Поццастити» [5, с. 138]; укр. «Тягнути kota за хвіст» [5, с. 756], нім. «Am ausgestreckten Armverhungern lassen» [11, с. 687].

Такий поділ фразеологічних еквівалентів вважаємо об'єктивним та чітким, оскільки він дає можливість визначити ступінь відповідності українських та німецьких ФО.

Наше дослідження ґрунтується на аналізі відтворення вибраних ФО, серед яких виділяємо наступні групи: ФО із компонентом-зоонімом; ФО, які містять у своєму складі соматизми; ФО із соціокультурним компонентом. При цьому слід зауважити, що при перекладі багатьох ФО враховується їх етимологія, що сприяє кращому декодуванню вмотивованості значення ФО та пошуку еквівалента в мові перекладу. Тому вважаємо доцільним проаналізувати вплив етимології та культурно-національної специфіки ФО на їх вмотивованість, яка, у свою чергу, визначає ступінь еквівалентності обох мов.

Цікавим з культурологічної та етимологічної точки зору є переклад фразеологізму «Товкти воду в ступі», який перекладач відтворює в різних контекстах по-різному. Спочатку він подає німецький переклад «Maul affen feil halten», укр. «І все, крапка, нема що товчи воду в ступі...» [5, с. 491].

В іншому випадку перекладач відтворює ФО іншим еквівалентом: укр. «Товкти воду в ступі» [5, с. 731], нім. «nicht en den wollende Schaum schlägere» [11, с. 663]. Ці еквіваленти є фразеологічними синонімами, проте різняться між собою не тільки зовнішньою формою, але й етимологією. Якщо умотивованість фразеологічного виразу «nicht en den wollende Schaum schlägere» можна зрозуміти одразу, то у фразеологічному виразі «Maul affen

feil halten» слід визначити етимологічний компонент – образ, який ліг у його основу.

Аналізуючи походження німецького фразеологізму «Maul affen feil halten», зауважуємо, що його значення пов'язане із смолоскипами, які служили колись бідним людям для освітлення. Сама ж назва походить від спеціального пристрою для затискування смолоскипів, який був у вигляді «роззявленого рота» (Maul auf). У сучасній літературній мові вираз «Maul affen feil halten» вживається у значенні «ловити гав», «дивитися на щось, роззявивши рота» [2, с. 169]. У цьому випадку фразеологізм належить до групи фразеологізмів, які вимагають описового перекладу, тому що в своєму компонентному складі вони містять неокротизми – елементи, які не вживаються як самостійні лексеми [9, с. 520].

Аналіз фразеологічного матеріалу української мови на основі роману «Музей покинутих секретів» показує, що Оксана Забужко використовує велику кількість ФО, які містять у своєму компонентному складі зооніми. Проте зооніми різних мов, орієнтовані на одну і ту ж тварину, можуть представляти її еталоном різних властивостей. Наведемо деякі сталі для різних етнічних спільнот асоціації, викладені денотатом «віл»: в українському варіанті «віл» є еталоном покірності, працелюбності; в німецькій культурі «віл» є асоціативним образом дурості та тупості. Наприклад: укр. «Я розкриваю рота і бовкаю як дурень на дзвіниці...» [5, с. 446], нім. «Ich öffne den Mund und muhe wie der Ochse vorm Berg...» [11, с. 397].

Цікавим з точки зору свого походження є фразеологізм «перемивати кістки» [5, с. 802-803], який перекладений повним семантичним еквівалентом «durch hecheln» [11, с. 733]. Історія фразеологізму «перемивати кістки» пов'язана з обрядом другого поховання, яке організовувалося у східних слов'ян через кілька років після смерті людини.

Проте німецький еквівалент «durch hecheln» має інше походження. «Hechel» в німецькій мові означає «гребінь», «чесало», за допомогою якого очищали льон, коноплю. Отже, первісне значення звороту було «пропускати льон (коноплю) через гребінь» [2]. Таким чином, обидві ФО мають різне походження, але чітко відтворюють значення «обговорювати когось, займатися пересудами».

Одним із найяскравіших прикладів вираження соціокультурних відмінностей між українською та німецькою націями є фразеологізм «мотати на вус» [5, с. 632], який відтворений у німецькому перекладі «sich hinter die Ohren schreiben» [11, с. 572]. Дана ФО відтворена семантичним відповідником за допомогою інших ЛО (мотати – schreiben, вуса – Ohren, на – hinter). У німців він буквально звучить «записувати собі за вухами». В. І. Гавриш зазначає, що в основі виникнення звороту лежать старогерманські норми судочинства та правові звичаї. Так, під час укладання якої-небудь угоди або закладання межових каменів у ролі свідків виступали діти. Щоб вони краще запам'ятавали ті чи інші події, їх скубли за вуха або давали ляпаси [2].

Важливою проблемою, з якою зіткнувся перекладач, є відтворення багатозначних фразеологічних одиниць, які виникають внаслідок метафоричного переосмислення. В окремих словосполученнях, навіть при збігу форми та значення, ідіоми не постають еквівалентними величинами. Наприклад, в українській та німецькій мові наявні

ідіоми: «aus der Haut fahren» – «лізти зі шкіри». При наявності в ФО конотативно подібних лексичних одиниць спостерігається різне значення фразеологізму. Т. Р. Кияк, А. М. Науменко та О. Д. Огуй наголошують, що німецька ідіома «aus der Haut fahren» виступає у значенні «гніватися», в той час, як українська фразеологічна одиниця «лізти зі шкіри» означає «намагатися, прагнути з усіх сил досягти чогось або здобути щось» [7].

Зосереджуючи увагу на культурно-історичному та етимологічному аспектах дослідження фразеологізмів, слід підкреслити, що при відтворенні українських фразеологізмів перекладач використовує німецькі відповідники із сильним експресивним вираженням, що містять історичний компонент, який надає фразеологізму автентичності. Наприклад, укр. «Давати жару» [5, с. 689], нім. «Wenig Zuckerbrot und ein bis schon viel Peitsche» [11, с. 625].

Дослідники стверджують, що в історії та політиці є метод «батога і пряника», який описує форму впливу на інших осіб. Ще у давні часи раби за хорошу роботу отримували винагороду – пряник, а за погано виконану були покарані батогами. Цей вираз починає активно вживатися з XIX століття і означає «тримати у своїх руках, контролювати, спонукати» [2]. Вважаємо, що перекладач відтворив цю ФО частковим семантичним еквівалентом, підкресливши яскравість та експресивність німецького відповідника.

Висновки. Наведені в статті приклади демонструють, що переклад фразеологічних одиниць вимагає глибокого та детального аналізу тексту, культурної специфіки та етимології фразеологізмів, оскільки це значною мірою відбивається на міжмовній еквівалентності. На основі проведеного дослідження маємо можливість переконатися, що гармонізація семантики фразеологізмів української та німецької мов можлива при врахуванні їх походження та культурно-національної специфіки, оскільки тоді не руйнуються образи та асоціації, які є закріплені у кожній із цих мов. Перспективи подальших розвідок вбачаємо в поглибленому вивченні фразеологічної еквівалентності у німецькомовних перекладах постмодерністської літератури.

Література:

1. Баран Я. А., Зимомря М. І., Білоус О. М., Зимомря І. М. Фразеологія: знакові величини. – Вінниця: Нова книга, 2008. – 256 с.
2. Гавриш В. І. Сталі сполучення слів у сучасній німецькій мові. – Київ: Радянська школа, 1971. – 247 с.
3. Галинська О. М. Фразеологічні еквіваленти і аналоги як засоби відтворення ФО на позначення суб'єктивної оцінки людини в українській та англійській мовах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1873/1/Phraseological%20equivalents.pdf>.
4. Дмитренко О. П. Особливості міжмовної еквівалентності фразеологічних одиниць на позначення соціально-економічних реалій у сучасній німецькій та українській мовах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/4770/1/01Дмитренко%20O.pdf>.
5. Забужко О. Музей покинутих секретів. – К.: Спадщина, 2012. – 830 с.
6. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія: на матеріалі перекладів творів української літератури англійською мовою / Р. П. Зорівчак. – Львів: Видавництво ЛДНУ: Вища школа, 1983. – 176 с.
7. Кияк Т. Р., Огуй О. Д., Науменко А. М. Теорія та практика перекладу (німецька мова): підручник для студентів вищих навчальних закладів. – Вінниця: Нова Книга, 2006. – 592 с.

8. Угринюк В. Вплив символіки конотативних значень фразеологізмів на їх умотивованість // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – 2003. – № 7. – С. 45-49.
9. Угринюк В., Угринюк Р. Аспекти гармонізації семантики фразеологізмів української та німецької мов // Семантика мови і тексту: збірник статей VII Міжнародної наукової конференції 22-23 жовтня 2003р. / Ред. В. І. Кононенко. – Івано-Франківськ, 2003. – С. 518-521.
10. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. – Leipzig: Bibliogr. Institut, 1982. – 250 s.
11. Sabuschko O. Museum der vergessenen Geheimnisse. – Wien: Droschl, 2010. – 760 s.
12. Загальна характеристика теорії рівнів еквівалентності. Еквівалентність і способи її досягнення на рівні мовного знака (матеріали лекції) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://foreignlanguages.karazin.ua/resources/61bc865d5343a5e8f7495825f4e7f746.pdf>.

Ткачивська М. Р., Солюк Л. Б. Особенности межъязыковой фразеологической эквивалентности в романе Оксаны Забужко «Музей заброшенных секретов» в его немецкоязычном переводе

Аннотация. В статье рассматривается проблема достижения межъязыковой фразеологической эквивалентности в немецкоязычном переводе романа

Оксаны Забужко «Музей заброшенных секретов». Был установлен уровень семантической эквивалентности фразеологических единиц в украинском и немецком языках.

Ключевые слова: фразеологическая устойчивость, семантические эквиваленты, национально-культурный компонент, ассоциация.

Tkachivska M., Solyuk L. Features of interlingualphraseological equivalents in the novel of Oksana Zabuzhko «The Museum of Abandoned Secrets» and its German translation

Summary. The article focuses on the problem of achieving inter language phrase logical equivalence in the German translation of the Oksana Zabuzhko's novel «The Museum of Abandoned Secrets». The level of semantic equivalence in Ukrainian and German was established on the basis of idioms translation, regarding the etymology of their cultural and national characteristics.

Key words: phrase logical stability, meaning motivation, semantic equivalents, national and cultural component.